

חשד דקדושה

הרב רזיאל שבח

ראיתי קצת לעיין בעניין החשד בנר חנוכה ובכלל בענייני החשד במצוות, ואפס קצהו אראה.

הסוגיה בגמרא

הגמרא (שבת כג, א) מביאה דין :

"חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות. אמר רבא: לא אמרן אלא משתי רוחות, אבל מרוח אחת לא צריך. מאי טעמא? אילימא משום חשדא, חשדא דמאן? אילימא חשדא דעלמא, אפילו ברוח אחת נמי לבעי, אי חשדא דבני מתא אפילו משני רוחות נמי לא לבעי. לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא מיחלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פתחא לא אדליק, בהך פתחא נמי לא אדליק."

ואילו הגמרא בברכות (ח, ב) מביאה את צוואת רבא לבניו –

"אמר להו רבא לבניה: כשאתם חותכים בשר אל תחתכו על גב היד. איכא דאמרי משום סכנה, איכא דאמרי משום קלקול סעודה. ואל תשב על מיטת ארמית, ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין... מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר ריב"ל אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין.

אמר אביי ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, אבל איכא פתחא אחרינא לית לן בה. ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא אבל איכא בי כנישתא אחרינא לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא דרי טונא ולא רהיט ולא מנח תפילין, אבל איכא חד מהנדך לית לן בה."

וכן הגמרא בברכות (דף סא, א) הביאה דין זה בשם רבי יוחנן והוסיף שם: "ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא, אבל רכיב חמרא לית לן בה..." , וכן הנחת תפילין (שאם מניח תפילין גם כן אין בעיה).

קושיית הבית יוסף

על פי שתי הסוגיות בגמרא הקשה הבית יוסף בסימן תרעא (סעיף ח) –
"ואם תאמר, מאי שנא מהא דאמרינן בפרק קמא ובתרא דברכות, דאסור
לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא דליכא פתחא
אחריתא וכו', והכא נמי נימא דאף על גב דחזו דלא אדליק בחד פתחא לא אתו
למחשדיה, דאמרי באידך פתחא אדליק".
שני תירוצי הבית יוסף:

1. "דלעניין תפילה שאני, דכיוון דאי לא מצלי הוה ליה פורק עול מלכות
שמים מעליו, כל היכא דאיכא פתחא אחריתא לא אתו למחשדה, מה
שאינ כן לעניין חנוכה".
2. "דהדלקת נר חנוכה, כיוון דיש בה הפסד ממון, אי איכא פתחא אחרינא
אתו למחשדיה, כי היכי דבהאי לא אדליק בהאי נמי לא אדליק, אבל
בתפילה דלית בה הפסד ממון, כי איכא פתחא אחרינא לא אתו
למחשדיה".

ועיין ב"ח שם.

האיסור להיות נחשד

ויש לברר קודם לכל, מה האיסור להיות נחשד?
כהקדמה לשאלה זו נביא את דברי המשך הגמרא בשבת –
"וימנא תימרא דחיישינן לחשד? דתניא, אמר רבי שמעון: בשביל ארבעה דברים
אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו (בסוף הקצירה) – מפני גזל עניים, ומפני
ביטול עניים, ומפני החשד ומשום 'בל תכלה'. מפני גזל עניים... ומפני החשד,
שלא יהיו עוברין ושבין אומרים: תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו".
לכאורה מפשטות הגמרא משמע, שלא רוצים שיקללוהו ויחשדוהו שעובר על
מצוה מהתורה.

ויש לחקור, שהרי בדרך כלל האיסור להחשד הוא על פי המובא בפסוק
(במדבר לב, כב) "והייתם נקיים מה' ומישראל"; כמובא במשנה בשקלים (ג, ב):
"אין התורם נכנס, לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא

בקמיע – שמא יעני (יהיה עני) ויאמרו מעוון הלשכה העני, או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר, לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר: והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם".

אם כן, מדוע כאן הגמרא לא פשטה ואמרה: 'ומנא תימרא דחיישינן לחשד, שנאמר: והייתם נקיים'; אלא הביאה את הברייתא לגבי פאה? אלא אם כן נאמר, שבאמת הסיבה כאן איננה משום והייתם נקיים אלא מסיבה אחרת. ואולי אפשר לדייק כך ממחלוקת הפוסקים בעניין הברכה על הנרות, שמדליק מפני החשד.

וכן כתב הר"ן: "ומסתברא, דכיוון שאינו מדליק אלא משום חשדא, לא מברך אלא אחד פתחא" – דהיינו, שאינו חיוב גמור כאיסור 'והייתם נקיים' אלא חשד גרידא (בהמשך יבואר מהו החשד), ולכן גם לא מברכים עליו, משמע שהחובה להדליק בפתח השני הוא כמעט עניין טכני שלא יחשדו, ולא חובה בגדר המצוה (נפקא מינה שאם לא הדליק בפתח השני, האם לא קיים כלל מצות הדלקה בלילה זה. ועיין בזה 'חכמת שלמה', שהחיוב להדליק ב-2 הפתחים אינו דין צדדי אלא שהחיוב "הורחב" גם לפתח השני).

וב'מכתם לדוד' (לרבי דוד פארדו; אורח חיים סימן כג) דן לגבי אדם שהדליקו עליו, כיוון שלא היה בביתו, ותוך הזמן של ההדלקה חזר לביתו, ועדיין לא הדליקו בני ביתו בפתח השני (שחיובו מפני החשד), ונשאל האם יכול להדליק שם ולברך. והביא את דברי הרשב"א שחולק על הר"ן ופסק, שבכל מקום שחייבוהו חכמים לקיים ולעשות מצוה מפני חשד – מחויב ככל מצוה גם בברכה, ולכן יברך השואל בפתח השני; והביא החולקים וסוברים שספק ברכות להקל, ולכן לא יברך. והביא המכתם לדוד בתוך פלפולו את דעת הרב פר"ת ז"ל: "דכל מה שתקנו לצורך אדם או שלא יחשדוהו או שלא יסתכן – לא מברכינן...". וסיים בה: "דאנן לא אשכחן בכליה ש"ס דמברכים אמצוות דרבנן כה"ג דמראית עין".

ולמסקנת דבריו רצה להשוות במקרה זה את דברי הרשב"אלר"ן וזה לשונו: "ואמנם מאחר דאפושי פלוגתא לא מפשינן, לבי אומר לי דלא פליגי כלל, דהר"ן נמי מודה להרשב"א ז"ל וגם הרשב"א אית ליה דהר"ן, דהתם כל טעמו

של הר"ן היינו דכיון דמדליק בשתייהן זה אחר זה וכבר בירך על הראשונה, דין הוא ודאי שלא יחזור ויברך אותה ברכה עצמה שנית כשבא להדליק בשניה, הואיל ולא בא להדליק אלא מפני החשד. אבל היכא דלא עביד אלא חדא מצוה אע"ג דלא מחייב בה אלא משום חשדא וכיוצא, כיון דסוף סוף מצוה קעביד דחייבוהו רבנן, שפיר מברך אפילו להר"ן...". וסיים המכתם לדוד: "ואכתה איכא עליה חובת ביתיה משום חשדא ואיהו מיהא לא בריך על הראשונה – אפילו להר"ן גופיה שפיר מברך כדאמרן, וברכת ה' תוסיף ימים".

יוצא מכל האמור עד כאן, שאין ראייה ברורה מדברי הר"ן בגדר החשד לפי המכתם לדוד (אך אולי מפשט דברי הר"ן לדייק כמו שרצינו לומר, שהוא ענין טכני, וצריך עיון), אך כן מצאנו גדר אחר על פי הרב פרי"ת – שהגדיר דין זה כמראית עין.

ההבדל בין "והייתם נקיים" לבין "מראית עין"

כתב ה'חכמת מנוח' (ר' מנוח הענדיל זצ"ל בן דורו של המהרש"ל) על דברי הגמרא בשבת: "נ"ב פירושו כלומר, וחיישינן שלא יאמרו האחד אינו מקיים מצות נר חנוכה ויבואו גם הם להקל במצות נר חנוכה ודו"ק" – דהיינו, החשש שילמדו ממנו להקל ולזלזל במצוה, וזהו החשש, מה שאין כן ב"והייתם נקיים", שהיא עניין בפני עצמו גם בלא שילמדו ממנו.

וכן מובא באגרות משה (אורח חיים חלק ב סימן מ) וכן בדברי יציב (חלק ז סימן עג סעיף קטן ו): שהחילוק בין מראית עין לחשד שאסור משום "והייתם נקיים", הוא באופן שאין חשש שילמדו ממעשיו, ואף על פי כן אסור משום "והייתם נקיים", ואילו במראית עין הדבר אסור משום הרואים שילמדו – וממש כדברי החכמת מנוח הנ"ל.

טעם נוסף שמובא בחכמת מנוח על דברי הגמרא, "שיאמרו תבוא מארה – כלומר, וקעברי אלאו דילא תקלל חרש!". דהיינו, שהאיסור הוא שגורם להם להיכשל בלקלל אותו ולכן אסור להניח את הפתח השני ללא נר! עד כאן המחלוקת בטעם האיסור להחשד.

במה חושדים הרואים

על פי דברי החכמת מנוח הנ"ל נראה, שהם חושדים בו שלא הדליק נר חנוכה, ונראה שבחומרת החשד שיחשדוהו תלויה גם המצוה והתיקון שצריך לעשות, וכעין זה רמוז תירוץ הבית יוסף הראשון – דלעניין תפילה שאני, דכיוון דאי לא מצלי הוה ליה פורק עול מלכות שמים מעליו, וממילא כל דאיכא פתח אחר זה מועיל שכבר לא יחשדוהו בדבר כל כך חמור, מה שאין כן בנר חנוכה, שהחשד שאינו מדליק אינו חמור כפורק עול מלכות שמים. וזה כדברי רש"י בגמרא בשבת, שפירש רש"י: "בשעה שהציבור מתפללין – דכיוון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומבזה בית הכנסת". יוצא, שכיוון שהחשד הוא חמור, ממילא כל טצדקי יועיל בעיני הרואים, ולכן הגמרא מנתה תפילין, רכיבת חמור, פתח אחר, בית כנסת אחר וכו'. וכן ההיפך נראה, שכשהחשד קל יותר, "קשה" יותר לרואים "ללמד זכות" (יפורט לקמן); ולכן חמור יותר עניין הדלקת נר חנוכה בעיני הרואים החושדים, ש"קל" להם יותר לחשוד אדם שלא קיים מצוות דרבנן, ועוד מצוה קלה כזאת של הדלקת נר אחד (כעיקר הדיון), שההוצאה בה קטנה.

מי הם החושדים

ואיכא למידק, מה שייך כל הדיון בגמרא וההשוואה בין נר חנוכה לבית כנסת, שהרי בבית כנסת החשד הוא הגיוני יותר מאשר בחנוכה, שהרי הבדל עצום יש בין המקרים – שהרי בנר חנוכה מצד האמת והדין כשהדליק נר חנוכה בפתח אחד יצא כבר ידי חובתו – וזועקת השאלה: אם כן, מה אכפת לנו שהם חושדים, הרי הם טועים בדין הלכות חנוכה, שהרי אם היו יודעים שמספיק להדליק בצד אחד, לא היו חושדים כשרואים בית שלא דלק בו נר בצד זה, שהרי הוא לא חייב!

וכעין זה כתב החכם צבי (שו"ת סימן צא) בקושייתו, ותירץ, שבאמת החשד האמור כאן הוא של אנשים שאינם בקיאים בדין, וחושבים שצריך להדליק בכל פתח ופתח משום פרסומי ניסא. והביא ראיה, שהגמרא מביאה כדוגמא לזה את עניין פאה, שגם שם הרואים את האדם קוצר ועדיין לא סיים, וחושדים שלא נתן פיאה – והרי אין חיוב להשאיר בתחילת הקציר; אם כן, במה הם חושדים?

אלא שהם טועים בדין, ואף על פי כן מתחשבים בדעתם המוטעית, ולכן משאירים פאה בסוף שדהו, ולכן מדליקים נר בפתח נוסף!

לימוד זכות של החושדים

כתב הרא"ש סימן י': "אמר רב – לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך"; וכתב על דבריו הקרבן נתנאל: "וזימנן דחלף אחד פיתחא וכו'. ויש מקשין הא על כרחך צריך לומר לרב הונא דחייש לחשדא, 'כבתה זקוק לה' נמי מהאי טעמא, דאי תו לא אדלקי, יחשדו שלא הדליק כלל, אלא דרב הונא לטעמיה דסבירא ליה 'כבתה זקוק לה'... מה שאין כן נר שכבה, אף שאין זקוק לה, מכל מקום ידון אותו לכף זכות שכבה, ויכבתה אין זקוק לה', וכבר לקח הנר מפתח החצר (ולכן גם לא רואים באותו הפתח נר כבוי), כי כן דרכם בחול".

מתחדש מהקרבן נתנאל, שיש מקרה שהרואים ילמדו זכות על בעל החצר למרות שלא רואים שדלוק נר בשתי הפתחים. [וצריך עיון, שאולי דברי החכם צבי לא יעלו בקנה אחד עם דעת הקרבן נתנאל, שהרי הקרבן נתנאל מבאר בדעתו, שהרואים יודעים את דין כבתה אין זקוק לה, ולכאורה לדעת החכם צבי, הרואים אינם בקיאים בדיני חנוכה, וגם דין זה של כבתה אין זקוק לה, לכאורה אין הם יודעים. ויש לתרץ, ואין כאן מקום להאריך].

והוא חידוש גדול, שהרי מפשט דברי הגמרא, לא רק שלא מצינו בשאר המקומות שחיישינן לחשד, שהחושדים מלמדים זכות, אלא איפכא, שהחושדים מלמדים חובה, וכדברי הגמרא: "ואמרי כי היכי דבהאי פתחא לא אדליק, בהך פתחא נמי לא אדליק"; משמע שאינם מגדולי מלמדי הזכות, שהרי מניין שאם לא הדליק בפתח זה, שגם לא הדליק בפתח ההוא?

[ועל פי המובא לעיל בחילוק בין חשד לבין מראית עין מובן למאן דאמר שהחשש שמא ילמדו ממנו, שאין כאן לימוד חובה של הרואים אלא לימוד ממראה עיניהם ושמא יטעו או יזלזלו במצות נר חנוכה].

ואולי יש לומר, שגם בתוך דיני הדלקת נר חנוכה מחלק הקרבן נתנאל, שהרי לא לכל אחד יש בביתו שני פתחים, וממילא לא כולם בקיאים בדין שני פתחים דווקא, כיוון שלא מצוי אצלם. ואדרבה, טועים וחושבים, שכיוון שעיקר מצות נר חנוכה הוא משום פרסומי ניסא, ממילא מצוה היא להדליק בכל הפתחים

ולחרבות בפרסום הנס. [כעין זה כתב הנצי"ב במשיב דבר (חלק א סימן מג), שבדרך כלל אין לחשוך באדם שלא עשה מצוה שדרך כל ישראל לעשותה, אלא שגבי נר חנוכה יותר חששו, משום שעיקר המצוה היא משום פרסומי ניסא, והכל מסתכלים בפתחו של זה כולל נשים וקטנים ועמי הארץ, ולכן יש יותר מקום לחשד; עיין שם]. מה שאין כן בדין 'כבתה אין זקוק לה', ששייך בכל אחד ואחד שמדליק, וממילא בדין זה בקיאים יותר ומכירים, ולכן יודעים גם ללמד זכות על ידי זה. וממילא אין חשד כשכבתה, ולכן לא צריך להדליק שוב. כך נראה לעניות דעתי בקרבן נתנאל.

וראיתי בקונטרס התשובות שנשאל הגאון רבי חיים קנייבסקי, מדוע הגמרא בשבת לא הביאה ראייה שחיישינן לחשד מדין "והייתם נקיים", אלא מפאה? ותירץ: "רוצה להוכיח דחיישינן לחשד אף במקום דאיכא למיתלי בזכות, עיין מה שכתבתי בשערי אמונה פרק א דפאה עמוד מא ד"ה שבת כג,א".

דברי סיכום

ותצא דינא מכל האמור, שיש איסור להיות נחשד מכמה טעמים כנ"ל, ונראה לומר, שביותר במצות חנוכה, שעניינה הוא הרואים – מה שאין כן בפאה ותרומת הלשכה, שאין המצוה מול הרואים אלא שהמצוה נעשית וגם יש רואים מסביב; בנר חנוכה כל המצוה הוא לפרסם הנס וזה על ידי שיראו הרואים את הנרות ויזכרו בניסי ה' שעשה עימנו – ולכן צריך להיזהר בה יותר בהתייחסות לרואים. כל זה מצד המדליק. וכן מצד הרואים, אולי יש לומר בדרך הלצה, שאילו היו הרואים כולם לומדים טוב הלכות חנוכה, וגם מתחזקים בלימוד זכות, לא היינו נדרשים לכל זה! וזה מוסר גדול לנו, ולא רק בהלכות חנוכה, ודי למבין.

וכידוע, שכל עיקר המלחמה ביוונים היתה על הפנימיות מול החיצוניות. החיצוניות של יוון – הספורט, הכת, הגוף וכו', מול הפנימיות והקדושה של ישראל. לכן אנו מדליקים את החנוכה בתוך הבתים להאיר את הפנימיות ולחזק את הסלידה מפיתוח החיצוניות היוונית; ולכאורה זה ממש לימוד הזכות שמתעורר כאשר לחיצוניות הדבר נראה כדבר לא טוב, או כחטא וכדומה, דווקא

אז יש להגביר הפנימיות ולדון לכף זכות, שבוודאי יש סיבה פנימית טובה למעשה שנראה חיצונית כרע.

וכדי להבליט עניין זה שדנו בו, אי אפשר שלא להביא את דברי החתם סופר (שו"ת חלק ו' סימן נט): "ודע בני ותלמידי שיחיה, כי כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה 'והייתם נקיים מה' ומישראל', וב' חובות אלו נקיות מה' יתברך והנקיות מישראל עמו, הם שני רוכבים צמדים על גבינו. ויותר אפשר לצאת ידי החוב הראשון, היינו ידי שמים, יותר הרבה ויותר מלצאת ידי הבריות, כי הם חושבים מחשבות זרות ונושאים ונותנים מוזרות בלבנה, וענשו יותר קשה מאוד מאוד עד לאין מספר, ממי שאינו יוצא ידי שמים חס ושלום".

ואסיים בדברי הכהן הגדול לאחר קריאתו בתורה ביום הכיפורים: "יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן"; כך אומר, יותר ממה שכתבתי לפניכם יש עוד לעיין ולדרוש ולחקור, ואין כאן מקום להאריך.

ושנזכה כדברי הפסוק: "והייתם נקיים מה' ומישראל", וממילא גם להמשך "והיתה הארץ הזאת לכם". אמן.